

Александра Р. Лончар Раичевић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

Прегледни рад
УДК 811.163.41'342.1
811.163.41'282.3
Примљен: 5. 5. 2019.

Нина Љ. Судимац
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

БЕЛИЋЕВИ ПОГЛЕДИ НА ПРИРОДУ ЕКСПИРАТОРНОГ АКЦЕНТА ИЗ ДАНАШЊЕ ПЕРСПЕКТИВЕ²

Рад представља осврт на погледе Александра Белића о природи експираторног акцента у призренско-тимочкој дијалекатској области, чији су теоријски ставови снажно обележили српску лингвистику двадесетог века. Белићеви описи осветљени су из данашње перспективе, те се у овом раду износе резултати истраживања која смо обавили на призренско-тимочком терену, у призренско-јужноморавској, сврљишко-заплањској и тимочкој-лужничкој регији и који су засновани на методама експерименталне фонетике. Данас, после више од сто десет година од настајања дијалектолошке студије Александра Белића *Дијалекти источне и јужне Србије*, у призренско-тимочким говорима у целини може се приметити и извесна еволуција у погледу природе експираторног акцента која се може тумачити и односом између дијалекта и стандарда.

Кључне речи: Александар Белић, експираторни акценат, призренско-тимочки говори, данашња персектива, експериментална фонетика.

1. Увод

Призренско-тимочка дијалекатска област (у литератури се јављају и термини *торлачки*, *шопски*: BROZOVIĆ–IVIĆ 1988; PECO 1989) обухвата територију на југоистоку Србије – од југоисточне границе косов-

¹ aleksandra.loncar.raicevic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је урађен у оквиру пројекта *Проучавање језичке и књижевне прошлости и садашњости југисточне Србије*, руководилац: проф. др Горан Максимовић, организатор Филозофски факултет у Нишу (број пројекта: 183/1-16-01), као и у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу* (О-25-20) који се реализује под окриљем гранка САНУ у Нишу.

ско-ресавског дијалекта, до границе Македоније и Бугарске (ИВИЋ 1985: 110). Ови говори припадају штокавским говорима, али су у великој мери и одвојени од њих продирањем тзв. *балканизама*, који су присутни на свим језичким нивоима: фонетском, прозодијском, морфолошком, синтаксичком, лексичком. Један од типичних балканизама јесте постојање само једног акцента (удара) у ком су укинуте све квантитативне и квалитативне опозиције.

Први целовитији опис говора Јужне Србије у коме је посебна пажња посвећена акцентуацији овог говорног подручја представља рад Олафа Броха³ који је објављен 1903. године у Бечу. У раду се истиче да је основна карактеристика акцентуације ове зоне једноакценатост – да ови говори као дијалекатска целина имају један акценат експираторне природе који се може јавити на сваком акцентованом слогу (БРОХ 1903: 48–49). Акцентовани слог се одликује јачим експираторним ударом него остали слогови, удар је најјачи на почетку, а затим се постепено смањује.

Поред извесних замерки упућеном норвешком слависти Броху, Белић одаје дужно поштовање његовим истраживачким подухватима и поузданој грађи. У вези са врањском акцентуацијом Белић констатује да се та акцентуација развила „под нарочитим приликама ... несумњиво под утицајем с југа”, а не како је Брох наводио „под утицајем књижевног језика” (БЕЛИЋ 1905: 89).

Цело подручје које је обухваћено Броховим испитивањима нема у појединости идентичну акценатску слику:

а) Говори околине Ниша, заплањски говор и говор околине Пирота, као и сви говори који се налазе северно и североисточно у овој зони, знају, у мирном говорењу, и за акценат који је сличан нашем краткоузлазном. Уз то, акцентовани слогови знају за „полудуги” акценат, док су остали краћи, али увек довољно јасно изговорени (БРОХ 1903: 51).

б) Говори врањске околине знају за померени акценат ка почетку речи, па уместо душà, женà, рукà, имају жèна, рўка, дўша; дакле, ликвидирана је отворена ултима, док затворена ултима још увек чува старо место акцента: човèк, сељàк (БРОХ 1903: 53–55).

³ Главне особине акценатског система ових говора дате су у дијалектолошким студијама: Н. Богдановић (1979) – *Говор Бучума и Белог Потока*, Љ. Ђирић (1983) – *Говор Лужнице*, В. Вукадиновић (1996) – *Говор Црне Траве и Власице*, Љ. Ђирић (1999) – *Говори Понишавља*, Ј. Марковић (2000) – *Говор Заплања*, Ј. Марковић (2008) – *Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора*. Описи и класификација прозодијског система у наведеним радовима базирани су се на месту акцента у речима, као главном критеријуму за систематизацију, док је природа акцента остајала по страни или се сводила на Белићеву констатацију.

2. Белићеве описи говора јужне и источне Србије

Најцеловитији опис говора источне и јужне Србије, без сумње је написао почетком прошлог века проф. Александар Белић. Он је поставио темељ српској дијалектологији описом народних говора југоисточне Србије, делом које је означило озбиљан почетак интересовања за народне говоре. Управо тим делом и отпочиње излагање *Српског дијалектолошког зборника* који је донео образац описа дијалекатских и говорних типова. На бази његових ставова и дискусија развијени су готово сви погледи које наука има за проблеме наших дијалеката (ИВИЋ 1956: 9).

Када се са данашње временске дистанце размишља о Белићевим ударним достигнућима чувене студије *Дијалекти источне и јужне Србије* могу се издвојити три важна момента (РЕМЕТИЋ 2016: 19):

1. Утврђени су сви битнији детаљи дијалекатске структуре једне простране области; њено рашчлањивање на три засебне реалности: тимочко-лужничку, заплањску, односно сврљишко-заплањску и јужноморавску издржало је промену времена.
2. Све битније језичке, у првом реду фонетске карактеристике говора описаних у првом годишту *Српског дијалектолошког зборника* „имају неспорна обележја српског дијалекатског простора”, доказујући да се те „српске језичке особине простиру на бугарском терену и да су обрнуте солуције празна фикција” (ПЕТРОВИЋ 2001: 240). На темељу неспорних језичких чињеница доказао је да се лингвистичка језичка граница двају народа налази на бугарској страни.
3. То култно дело српске дијалектологије је „и по количини сабра-не грађе, и по прецизности њенога бележења, и по дубини њене интерпретације, деценијама остајало недомашено и служило као узор каснијим истраживачима (ПЕТРОВИЋ, 2001: 240).

Белићев најдаровитији и најпродуктивнији ученик, Павле Ивић, говорећи о научним квалитетима *Дијалеката источне и јужне Србије* наводи да су „драгоцена обавештења дата о творби речи и о акцентима у морфологији” (ИВИЋ 1994: 58), те да се далекосежни закључци и судови у његовим дијалектолошким радовима темеље на ванредно богатом корпусу чињеница и вешто бираних примера релевантних за осветљавање више говорних карактеристика.

У *Дијалектима источне и јужне Србије* представљена је слика акцентата ових говора, која би укратко обухватала следеће:

1. Ови говори, као целина, знају за један експираторни акценат: „један се слог по јачини гласа истиче међу осталим” (БЕЛИЋ 1905: 271). То значи да је на овом тлу, знатно раније, дошло до

- неутрализације како тонских тако и квантитативних опозиција. Акценат ове зоне има својих посебности и разликује се од кратких акцената у нашем стандардном језику.
2. У говорима ове зоне могу се јавити и дужине, али оне су новијег постања, као резултат различитих међугласовних промена, и никако нису наслеђе старих квантитативних одлика. Ту су наине све дужине, ма где се налазиле: на почетку, у средини или на крају речи (БЕЛИЋ 1905: 272).
 3. Појава дугих слогова у говорима ове зоне, као дијалекатске целине, може бити и резултат редукције неких сугласника из говорног низа акценатованих речи (БЕЛИЋ 1905: 274).
 4. У говору врањске околине јавља се и преношење акцената на ранији преакцентаски слог, што је разлог да се акцентуација врањског подручја у дијалектолошкој литератури издвоји као специфична. Белић у својој студији истиче: „само на крајњем југу Србије, у Врању и његовој околини до границе, има од тога једно врло интересантно одступање, преношење акцента за један слог према почетку речи у извесним случајевима (БЕЛИЋ 1905: 274), што потврђују следећи примери: вода > во́да, глава > гла́ва, вино > ви́но, дете > де́те.
 5. Ова појава коју налазимо „у великој равници јужне Мораве” последица је утицаја говора са југа (БЕЛИЋ 1905: 282–287).
 6. Постоји принципијелна разлика између акцента ових говора и акцента бугарског језика и она се огледа у месту акцента. Бугарски језик има акценат на ултими: злато́, селó, телó, док је у овој говорној зони акценатован иницијални слог: зла́то, се́ло, те́ло (БЕЛИЋ 1905: 276).
 7. Овај говор још увек чува пренесени акценат на проклитику: до́ зем, у́ зем, пре́з ноч (Белић 1905: 278–279).

Ако бисмо желели да одредимо место ових говора међу осталим говорима српског језика прихватљиво је мишљење проф. Белића да је у упрошћавању прозодијског система и скраћивању дужина овај говорни тип заиста најпрогресивнији. Посебно је питање да ли је та особина овде аутохтона или је резултат утицаја са стране (БЕЛИЋ 1905: 273). Особине које карактеришу говоре ове зоне не могу се доводити у везу са утицајима суседних словенских језика већ са другим несловенским језицима, чија је сфера утицаја захватила и наше, али и бугарске и македонске говоре (БЕЛИЋ 1905: 297).

На основу Белићеве класификације призренско-тимочких говора (1999: 25) ова зона се може поделити на три говорна типа: у долини Јужне Мораве и западно од ње простире се призренско-јужноморавски

дијалекат; источно од долине, у брдским пределима говори се сврљишко-заплањским дијалектом, а још источније, до границе са Бугарском, тимочко-лужничким дијалектом.

Белић је први дао суд о природи акцената на овим просторима, правећи разлику међу дијалектима источне и јужне Србије и акценатским јединицама у њима које се разликују „у самој јачини експираторног⁴ акцента [...] и у темпу говора” (1905: 271). Он је посебно поглавље у свом капиталном делу посветио *Акценту и квантитету*, наговештавајући потребу описа *експираторног акцента* не само са становишта његовог места у речи, већи и из перспективе његове природе. Белићево гледиште заснива се на чињеници да се код експираторног акцента може мењати висина тона акцентогеног слога – који расте или опада, у зависности од многих лингвистичких и ванлингвистичких фактора. Занимљиво је да Белић прави разлику између тимочко-лужничког и заплањско-јужноморавског експираторног акцента, наводећи да је једина разлика у самој јачини акцента и у говорном темпу: у тимочко-лужничким просторима „експираторни акценат се по јачини својој и времену трајања [...] приближава веома краткоме узлазноме акценту београдског говора који не расте као у другим говорима, већ опада или му је тонска висина за време његова трајања стална, непроменљива” (БЕЛИЋ 1905: 271–272); експираторни акценат заплањско-јужноморавске зоне описује као „оштрији” и „краћи” и по експираторној јачини се приближава краткосилазном косовско-левачких говора. За место акцента Белић каже да је исто као у чакавском или руском језику.

3. Данашња истраживања⁵

Ако се осврнемо на данашња истраживања о природи експираторног акцента за све три зоне призренско-тимочког дијалекта резултати⁶

⁴ Белић је констатовао да постоји само један акценат, експираторни – који се развио из претходног двоакцентског система губљењем квантитетских опозиција. Непостојање акценатског квалитета је још једна одлика овог акцента.

⁵ Истраживања утемељена на методама експерименталне фонетике вршена су и у раду Пауновић (2003) која се бавила проучавањем акцентског квантитета у урбаном варијетету Ниша.

⁶ Резултати су засновани на истраживањима изнетим у следећи радовима: а) Лончар Раичевић, Александра и Нина Судимац. 2017а. Акустички опис нагласка у говорима призренско-јужноморавског дијалекта, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LX/2, Нови Сад, 209–225; б) Loncar Raicevic, Aleksandra i Nina Sudimac. 2017b. ACOUSTIC PARAMETERS OF SPEECH AS FORENSIC MARKERS FOR SPEAKERS OF PRIZREN-TIMOK DIALECT, *Thematic conference proceedings of international significance ARCHIBALD REISS DAYS*, Tom I, Volume I, Academy of Criminalistic and Police

показују да постоје значајне разлике у погледу параметара квантитета, квалитета и интензитета.

Истраживања која смо обавили на овом терену заснована су на методама акустичке фонетике, где су акустички параметри трајања, тона и интензитета наглашеног и ненаглашеног вокала анализирани у софтверском пакету за обраду говора PRAAT (верзија 6.0.14, BOERSMA – WEENICK 2016). Добијене вредности обрађене су квантитативним путем уз помоћ програма за статистичку обраду података SPSS for Windows (верзија 20.00). У свим примерима мерене су следеће вредности: трајање наглашеног и ненаглашеног вокала, изражено у милисекундама; интензитет наглашеног и ненаглашеног вокала, изражен у децибелима; фреквенција основног тона f_0 и то на почетку наглашеног и ненаглашеног вокала (f_{01p} , f_{02p}), на крају наглашеног и ненаглашеног вокала (f_{01k} , f_{02k}). Све вредности тона, изражене у херцима, преведене су у полустепене, где су посматране вредности R ($f_{01p} - f_{01k}$) – распон f_0 између почетка и краја наглашеног вокала, и R ($f_{01k} - f_{02p}$) – распон f_0 између краја наглашеног и почетка ненаглашеног вокала, најдоследнији параметар за описивање силазних, односно узлазних акцената.

3.1. Најпре наводимо просечне вредности и дескриптивни опис акценатских реализација за сваки од три испитивана града који припадају призренско-јужноморавској регији: *Ниш, Лесковац, Врање*.

3.1.1. *НИШ. Тонска линија* наглашених вокала код говорника из Ниша одликује се благим падом који се креће у распону од 4 до 10 херца. Тонски врхунац у све четири групе (у којима је посматрана реализација за четири очекивана акцената) остварен је у првој тачки ненаглашеног вокала. Подаци о распону f_0 између краја наглашеног и почетка ненаглашеног вокала показују да у све четири групе примера постоји *узлазан тонски интервал*.

Просечни *квантитет* наглашених вокала износи око 110 ms (просечно трајање вокала под дугим акценатима износи 112 ms, а под кратким 109 ms), док просечно трајање ненаглашеног вокала износи 59 ms (просечно трајање ненаглашених вокала у речима са дугим наглашеним вокалима износи 62 ms, док је просечно трајање ненаглашеног вокала у речима са кратким наглашеним вокалима 56 ms).

Просечна вредност *интензитета* за наглашени вокал износи 75 децибела, а за ненаглашени 71 децибел.

Studies, Belgrade; в) Лончар Раичевић, Александра и Нина Судимац. 2018. Акустички опис нагласка у говорима тимочко-лужничког дијалекта. *Philologia Mediana*, X/10. Ниш: Филозошки факултет, Универзитет у Нишу, 423–439.

3.1.2. *ЛЕСКОВАЦ*. За разлику од говорника из Ниша, код говорника из Лесковца се наглашени вокали одликују *равнијом тонском линијом*, са благим падом, који се креће у распону од 1 до 6 херца. Подаци о распону f_0 између краја наглашеног и почетка ненаглашеног вокала показују да у све четири групе примера постоји *узлазан тонски интервал*.

Просечни *квантитет* наглашених вокала износи око 101 ms (просечно трајање вокала под дугим акцентима износи 106 ms, а под кратким 97 ms), док просечно трајање ненаглашеног вокала износи 52 ms (просечно трајање ненаглашених вокала и у речима са дугим и у речима са кратким наглашеним вокалима износи 51 ms).

Просечна вредност *интензитета* за наглашени вокал износи 72 децибела, а за ненаглашени 66 децибела.

3.1.3. *ВРАЊЕ*. *Тонска линија* наглашених вокала одликује се изразитијим падом који се реализује са распонем од 8 до 10 херца у оквиру наглашеног вокала. Тонски врхунац у све четири групе остварен је у првој тачки ненаглашеног вокала, осим код вокала где се очекује акценатска реализација са краткоузлазним акцентом.

Просечни *квантитет* наглашених вокала износи око 93 ms (просечно трајање вокала под дугим акцентима износи 95 ms, а под кратким 91 ms), док просечно трајање ненаглашеног вокала износи 50 ms (просечно трајање ненаглашених вокала у речима са дугим наглашеним вокалима износи 51 ms, док је просечно трајање ненаглашеног вокала у речима са кратким наглашеним вокалима 49 ms).

Просечна вредност *интензитета* за наглашени вокал износи 81 децибел, а за ненаглашени 74,5 децибела.

На основу добијених резултата са призренско-јужноморавског терена можемо закључити да са једне стране постоје сличности у погледу кретања тона у свим градовима, јер је опште тонско кретање у наглашеним и ненаглашеним вокалима силазно. *Благо повишен тон у неакцентованом вокалу представља појаву која се у овом случају може означити као специфичност једне регије*. Имајући у виду чињеницу да параметар R ($f_{01k} - f_{02p}$) најдоследније описује силазне, односно узлазне акценте, добијени резултати показују да акценатска јединица која се јавља на испитиваним просторима има *узлазни карактер*. По вредностима распона f_0 између краја наглашеног и почетка наредног вокала, као и почетка и краја наглашеног и ненаглашеног вокала, постоји статистички значајна разлика између испитаника из Ниша, Лесковца и Врања.” (ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ–СУДИМАЦ 2017а: 223).

Према другом параметру – трајању вокала „резултати показују да између трајања вокала и испитаника из Ниша, Лесковца и Врања постоји статистичка значајност. Најдуже трајање вокала забележено је у Нишу,

потом у Лесковцу и на крају у Врању”. (ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ–СУДИ-МАЦ 20176: 223).

На крају, разлика у остварењу интензитета код испитаника из различитих градова није статистички значајна.

Ако се осврнемо на Белићеве закључке о природи акцената ове зоне они су знатно другачији: Белић акценат запаљско-јужноморавске зоне описује као „оштрији” и „краћи” који се по експираторној јачини приближава краткосилазном косовско-левачких говора.

3.2. У овом делу наводимо просечне вредности и дескриптивни опис акценатских реализација у сврљишко-запаљском дијалекату, а испитивања су вршена у Сврљигу.

3.2.1. *СВРЉИГ*. *Тонска линија* наглашених вокала одликује се оштријим падом у односу на претходну групу говорника, чији распон износи око 14 херца. Тонски врхунац под све четири акценатске реализације остварен је у трећој тачки наглашеног вокала. Кретање тона неакцентованог вокала је *силазно*, у свим испитаним акценатским категоријама.

Просечни *квантитет* наглашених вокала износи око 90,33 msc (просечно трајање вокала под дугим акцентима износи 94,78 msc, а под кратким 85,88 msc), док просечно трајање ненаглашеног вокала износи 51,21 msc (просечно трајање ненаглашених вокала и у речима са дугим и у речима са кратким наглашеним вокалима износи 51,00 msc).

Просечне вредности *интензитета* за наглашени вокал износе 45 децибела, а за ненаглашени 38 децибела.

Ако се Белићеве погледи на природу прозодеме у „запаљско-јужноморавској регији” упореде са резултатима експерименталних истраживања, можемо запазити да је приметна извесна сличност са резултатима који се односе на *запаљску* дијалекатску зону, а чија је глава особеност силазни тон и краће трајање што ову прозодему приближава краткосилазном акценту у стандардном језику.

3.3. На крају, наводимо просечне вредности и дескриптивни опис акценатских реализација у тимочко-лужничком дијалекту, а испитивања су вршена у Пироту, као главном центру ове регије.

3.3.1. *ПИРОТ*. *Тонска линија*, односно просечна кривуља тока фундаменталне фреквенције јесте *силазна* у наглашеном и ненаглашеном вокалу у све четири нормативно очекиване категорије, а ненаглашени вокал је више просечне F0 од наглашеног. Највећи тонски пад остварен је у наглашеном слогу у којима се нормативно очекује краткосилазни ак-

ценат. Подаци о распону f_0 између краја наглашеног и почетка ненаглашеног вокала показују да у све четири групе примера постоји *узлазан тонски интервал*.

Просечан *квантитет* наглашених вокала под дугим акцентима износи 97,93 ms, а под кратким 96,31 ms. Просечно трајање ненаглашених вокала у речима са наглашеним вокалима под дугим акцентима износи 56,59 ms, а у речима у којима је наглашени вокал под кратким акцентима трајање ненаглашеног вокала износи 57,09 ms. На основу статистичких вредности које смо добили, долазимо до података према којима је просечан акценатски *квантитет* под дугосилазним акцентом 98,57 ms, под дугоузлазним 97,43 ms, под краткосилазним 98,13 ms и под краткоузлазним 94, 50 ms.

За разлику од резултата у осталим пунктовима призренско-тимочког дијалекта које смо обрадили у претходним истраживањима, *интензитетска компонента* се у говору Пирота реализује на другачији начин. Просечна вредност интензитета у наглашеним вокалима износи 40,89 децибела, а у ненаглашеним 37,95 децибел.

Ако се осврнемо на Белићев опис акцента у тимочко-лужничким просторима за који каже „експираторни акценат се по јачини својој и времену трајања [...] приближава веома краткоче узлазноме акценту београдског говора који не расте као у другим говорима, већ опада или му је тонска висина за време његова трајања стална, непроменљива” (БЕЛИЋ 1905: 271–272) и упоредимо са данашњим резултатима, можемо рећи да је акценатска јединица у Пироту најсличнија краткоузлазноме акценту из четвороакценатског система и да резултати потврђују Белићев поглед на ову регију.

4. Закључак

Ако погледамо данашње вредности о природи експираторног акцента на просторима јужне и југоисточне Србије, можемо закључити да у овој регији не постоји јединствена акценатска јединица. Вредности f_0 у којима је приказано просечно кретање и распон тона у наглашеним и ненаглашеним вокалима као и тонски однос између краја наглашеног и почетка ненаглашеног вокала, указују да постоје сличности у погледу кретања тона у испитиваној регији јер је опште тонско кретање у наглашеним и ненаглашеним вокалима силазно. Благо повишен тон у неакцентованом вокалу представља појаву која се у овом случају може означити као специфичност урбаних центара – Ниша, Лесковца, Враћа и Пирота. Напомињемо да је узлазност која је запажена у примерима у великој мери различита од узлазних акцената у стандардном српском језику.

Рад *Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју* (2014) такође указује на промене које наступају на свим језичким нивоима и то у главним урбаним центрима – Врању, Лесковцу и Параћину, истичући да „урбане језичке варијетете на косовско-ресавском и призренско-тимочком дијалекатском подручју чини, пре свега, њихово дијалекатско залеђе, тј. они су „задржали своју дијалекатску базу околних руралних средина”, а тек потом извесна реорганизација у оквиру свих језичких нивоа, иновације у оквиру дијалекатске „норме“ које представљају уподобљавање, тачније – приближавање у појединим сегментима ономе што је говорна норма стандардног српског језика. (МИЛОРАДОВИЋ 2014: 145).

Данас, после више од сто десет година од настајања дијалектолошке студије Александра Белића *Дијалекти источне и јужне Србије*, у призренско-тимочким говорима у целини може се приметити и извесна еволуција и прогресивност у погледу природе експираторног акцента која се може тумачити и односом између дијалекта и стандарда. То се посебно односи на призренско-јужноморавски дијалекат и његове највеће центре, урбане градске средине Ниша, Лесковца и Врања, у којима се акцентована прозодема квантитативно и квалитативно приближава краткоузлазном акценту у стандардном српском језику. Резултати експерименталних истраживања, који су представљени у овом раду – наведене су мерне вредности, несумњиво указују на специфичну реализацију експираторног акцента на овом говорном подручју.

Литература

- БЕЛИЋ 1905: Белић, Александар. Дијалекти источне и јужне србије, *Српски дијалектолошки зборник I*, Београд: Српска краљевска академија наука.
- БОГДАНОВИЋ 1979: Богдановић, Недељко. Говори Бучума и Белог Потока. СДЗб XXV, Београд.
- БОГДАНОВИЋ 1987: Богдановић, Недељко. Говор Алексиначког Поморавља, *Српски дијалектолошки зборник, XXXIII*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ, 7–302.
- БРОЗОВИЋ И ИВИЋ 1988: Brozović, Dalibor I Pavle i vić. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”.
- БРОХ 1903: Brosh, Olaf. Die Dialekte de sudlichsten Serbiens, Wien.
- ВУКАДИНОВИЋ 1996: Вукадиновић, Вилотије. *Говор Црне Траве и Власине*, СДЗб, XLII, Београд.
- ИВИЋ 1956: Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и итокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.

- ИВИЋ 1985: Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика: Увод и штокавско наречје*. Друго издање. Нови Сад: Матица српска.
- ИВИЋ 1994: Ивић, Павле. Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник радова са научног скупа (Ниша Бања, јуна 1992), Ниш: Филозофски факултет у Нишу – Институт за српски језик САНУ, Београд - Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 55–71.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ И СУДИМАЦ 2017а: Лончар Раичевић, Александра и Нина Судимац. Акустички опис нагласка у говорима призренско-јужноморавског дијалекта, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LX/2*, Нови Сад, 209–225.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ И СУДИМАЦ 2017б: Loncar Raicevic, Aleksandra i Nina Sudimac. ACOUSTIC PARAMETERS OF SPEECH AS FORENSIC MARKERS FOR SPEAKERS OF PRIZREN-TIMOK DIALECT, *Thematic conference proceedings of international significance ARCHIBALD REISS DAYS*, Tom I, Volume I, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ И СУДИМАЦ 2018: Лончар Раичевић, Александра и Нина Судимац. Акустички опис нагласка у говорима тимочко-лужничког дијалекта. *Philologia Mediana*, X/10. Ниш: Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, 423–439.
- МАРКОВИЋ 2000: Марковић, Јордана. Говор Запања, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- МАРКОВИЋ 2008: Марковић, Јордана. *Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора*, Зборник Института за српски језик САНУ, посвећено др Драгу Ђушићу, Београд, 293–297.
- МИЛОРАДОВИЋ 2014: Софија Милорадовић. Узуални стандард у урбаним центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју. *Зборник Института за српски језик САНУ 2: Српски језик и актуелна питањајезичке политике*, 143–150.
- ПАУНОВИЋ 2003: Paunović, Tatjana. *Fonetsko- fonološka interferencija srpskog jezika u percepciji i produkciji engleskih vokala*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, 2003.
- ПЕТРОВИЋ 2001: Петровић, Драгољуб. Дијалектолошка истраживања Александра Белића (Поводом изласка из штампе његових Сабраних дела), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIV/1-2, Нови Сад, 237–245.
- ПЕЦО 1989: Peco, Asim. *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Četvrto izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
- РЕМЕТИЋ 2016: Реметић, Слободан. Александар Белић и српска дијалектологија. *Александар Белић – 110 година од појаве Српског дијалектолошког*

зборника. Зборник радова са истоименог научног скупа, прир. Јордана Марковић, Ниш, Филозофски факултет, 2016, 17–26.

ЂИРИЋ 1983: Ђирић, Љубисав. *Говор Лужнице*, СДЗБ ХХІХ, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ.

ЂИРИЋ 1999: Ђирић, Љубисав. *Говори Понишавља*, СДЗБ ХЛVI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик САНУ.

Aleksandra R. Loncar Raicevic

Nina Lj. Sudimac

BELIĆ'S VIEWS ON THE NATURE OF THE EXPIRATORY ACCENT FROM TODAY'S PERSPECTIVE

The paper presents the descriptions of an expiratory accent, which was given back to 1905 by Aleksandar Belić, the first speech explorer and founder of Prizren-Timok speeches. Belić's descriptions are also the first description of the nature of the expiratory accent, conditioned by the territorial division of Prizren-Timok speeches into three zones: the Prizren-South Moravian, Svrljig-Zaplanje and Timok-Lužnica dialect. Belić's descriptions are illuminated from today's perspective, and in the second part of the paper are present the results of the research that we performed on the Prizren-Timok ground (in all three regions), which are based on the methods of experimental phonetics.

Key words: Aleksandar Belić, expiratory accent, Prizren-Timok speeches, today's perspectives, experimental phonetics.